

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

(Haziran / June 2024) Sayı 8 | e-ISSN: 2980-2407

Mevlüt POYRAZ, İbrâhim Rıfat'ın Üç Risâlesi (Hz. Osman'ın Şehadeti, Cemel ve Sıffin Savaşları) ve Fitne Olaylarının Nifak Hareketleri Ekseninde Değerlendirilmesi, Sonçağ Akademi, Ankara, 2021, 151 s.

Mevlüt POYRAZ, İbrâhim Rıfat's Three Risâlesi (The Martyrdom of 'Uthman, Cemel and Siffin Wars) and the Evaluation of Fitna Events in the Axis of Nifaq Movements, Sonçağ Akademi, Ankara, 2021, 151 pp.

Erol YAPRAKDAL

<https://orcid.org/0000-0002-1683-3037>

erolyaprakdal@hotmail.com

Atatürk Üniversitesi | <https://ror.org/03je5c526>

İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye

Atatürk University, Faculty of Theology, Department of Islamic History, Erzurum, Turkey

Atıf | Cites As

Yaprakdal, Erol. "Mevlüt POYRAZ, İbrâhim Rıfat'ın Üç Risâlesi (Hz. Osman'ın Şehadeti, Cemel ve Sıffin Savaşları) ve Fitne Olaylarının Nifak Hareketleri Ekseninde Değerlendirilmesi". *Burdur İlahiyat Dergisi* 8 (Haziran 2024), 217-220.

<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1442284>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Kitap İncelemesi/Book Review
Geliş Tarihi/Received	: 24 Şubat/February 2024
Kabul Tarihi/Accepted	: 31 Mayıs/May 2024
Yayın Tarihi/Published	: 28 Haziran/June 2024

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Erol YAPRAKDAL.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Mevlüt POYRAZ, İbrâhim Rıfat'ın Üç Risâlesi (Hz. Osman'ın Şehadeti, Cemel ve Sıffin Savaşları) ve Fitne Olaylarının Nifak Hareketleri Ekseninde Değerlendirilmesi

Mevlüt POYRAZ, *İbrâhim Rıfat's Three Risâlesi (The Martyrdom of 'Uthman, Cemel and Sıffin Wars) and the Evaluation of Fitna Events in the Axis of Nifaq Movements, Sonçağ Akademi, Ankara, 2021, 151 pp.*

Abstract

The fitna events that emerged after the Prophet is one of the internal issues that deeply affected the Islamic world and whose effects have lasted until today. The Companions, who played an important role in bringing the religion of Islam to the present day, have been at the centre of these sad events, albeit only inadvertently. Those who speak or write about such sensitive issues are usually careful or explain the subject with a defensive approach. However, Poyraz has endeavoured to explain these issues, which are open to misuse, to the extent possible, by not acting with the logic of "let's not infect our tongue with what our hands are not involved in". This book is an important work that aims to contribute to the correct understanding of the fitna events, contains original evaluations and determinations, and is handled with a critical and fictional approach. In this study, *İbrâhim Rıfat's Three Risâlesi (The Martyrdom of 'Uthman, Cemel and Sıffin Wars) and the Evaluation of Fitna Events in the Axis of Nifaq Movements*, In line with this objective, the work is analysed and its contributions to the literature will be evaluated.

Keywords: Islamic History, İbrahim Rıfat, Osman, Cemel, Sıffin, Fitna, Mevlüt Poyraz.

Mevlüt POYRAZ, *İbrâhim Rıfat'ın Üç Risâlesi (Hz. Osman'ın Şehadeti, Cemel ve Sıffin Savaşları) ve Fitne Olaylarının Nifak Hareketleri Ekseninde Değerlendirilmesi, Sonçağ Akademi, Ankara, 2021, 151 s.*

Öz

Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan fitne olayları, İslam dünyasını derinden etkileyen ve etkileri günümüze kadar süren iç meselelerden biridir. İslam dininin günümüze ulaşmasında önemli rol oynayan sahabe, kerhen de olsa bu üzücü olayların merkezinde yer almıştır. Bu tür hassas konular hakkında kelam eden veya kalem oynatanlar genellikle özenli davranır ya da savunmacı bir yaklaşımla konuyu açıklarlar. Ancak Poyraz; "elimizin bulaşmadığı şeye dilimizi bulaştırmayalım mantığı" ile hareket etmeyerek suistimale açık bu konuları imkânlar ölçüsünde izah etmeye gayret etmiştir. Bu kitap fitne olaylarının doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamayı hedefleyen, özgün değerlendirmeler ve tespitler içeren, eleştirel ve kurgusal bir yaklaşımla ele alınan önemli bir çalışmadır. Bu çalışmada Mevlüt Poyraz tarafından yazılan *İbrâhim Rıfat'ın Üç Risâlesi (Hz. Osman'ın Şehadeti, Cemel ve Sıffin Savaşları) ve Fitne Olaylarının Nifak Hareketleri Ekseninde Değerlendirilmesi* adlı eserin incelenmesini konu edinmektedir. Bu konu doğrultusunda eserin analizi gerçekleştirilmekte literatüre sağladığı katkılar değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, İbrahim Rıfat, Osman, Cemel, Sıffin, Fitne, Mevlüt Poyraz.

Mevlüt Poyraz'ın¹ yazmış olduğu *İbrâhim Rıfat'ın Üç Risâlesi (Hz. Osman'ın Şehadeti, Cemel ve Sıffin Savaşları) ve Fitne Olaylarının Nifak Hareketleri Ekseninde Değerlendirilmesi* isimli kitap, 2021 ve 2023 yıllarında Ankara'da Sonçağ Akademi tarafından basılmıştır. İki bölüm, sonuç ve son not kısımlarından oluşan çalışma 151 sayfadır.

Hilmizâde İbrahim Rıfat Efendi'nin² fitne olaylarını ele alan ve sadeleştirilmiş üç risalesi, kitabın ilk bölümünü oluşturmaktadır (s. 1-42). İkinci bölümde ise; risaleler üzerinden fitne olayları incelenmektedir (s. 43-125).

İbrahim Rıfat Efendi'nin kısa biyografisiyle başlanılan çalışmada, üç risale hakkında bilgi verilmiştir ve bu risaleler, genel okuyucuya hitap eden bir üslupla, sade ve akıcı bir şekilde sadeleştirilmiştir. İkinci bölüm, çalışmanın büyük bir kısmını oluşturmakta ve birçok konu başlığı ve alt başlık içermektedir. İbrahim Rıfat Efendi'nin üç risalesi üzerinden fitne olayları ele alınırken, Uhud Savaşı'ndan itibaren münafıkların faaliyetleri de incelenmiştir.

¹ Doç. Dr. Mevlüt Poyraz: Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Ana Bilim Dalı'nda öğretim üyesidir. e-mail: mevlutpoyraz@artvin.edu.tr

² Hilmizâde İbrahim Rıfat Efendi: Yazar; "müellif İbrahim Rıfat'ın, asıl mesleğinin öğretmen olduğu, bir süre Kenzü'l-Ma'ârif müdürü olarak görev yaptığı, Sicill-i Osmanî ve Ali Çankaya'nın Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler gibi önemli eserlerde yer alacak kadar tanınmış bir sima olmamasına rağmen kataloglarda pek çok mensur eserinin" bulunduğunu belirtmektedir (s. 1).

İkinci bölüm; "Fitne Olaylarının Nifak Hareketleri Ekseninde Değerlendirilmesi" şeklinde isimlendirilmiş (s. 43-125) ve "Hz. Peygamber (s) Döneminde Münafıklar" (s. 47-68), "Hz. Ebû Bekir Döneminde Münafıklar" (s. 68-72), "II. Halife Hz. Ömer Döneminde Münafıklar" (s. 72-74), "Hz. Osman Döneminde Münafıklar" (s. 74-92) ile "Hz. Ali Dönemi Olayları" (s. 92-125) şeklinde başlıklandırılmıştır.

Hz. Peygamber dönemi kısmında Bedir zaferi sonrasında görünürde iman etmesine rağmen her fırsatta düşmanca hareket eden Abdullah b. Übey b. Selûl ve münafıkların faaliyetleri detaylı bir şekilde incelenmiştir; Uhud Savaşı, Yahudilerin Medine'den sürülmesi, Hendek Savaşı, Mustalikoğulları Gazvesi ve Tebük Seferi gibi olaylarda münafıkların yıkıcı faaliyetlerine yer verilmiştir. Ayrıca, müşriklerin baskısının azaldığı Medine döneminde Abdullah b. Übey b. Selûl ve Yahudilerin müşriklerle temas halinde olup müminlere zarar vermek için fırsat kolladıklarına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, "Münafıkların siyasi, askeri ve sosyal konulardaki tavırlarına işaret eden ayetler"den elli tane aktarılmıştır.

Hz. Ebû Bekir dönemiyle ilgili kısımda yazarın ifadesine göre samimi bir mümin olan Sa'd b. Ubade'nin İfk Hadisesi'nde kabilesinin sosyal baskısından olsa gerek Abdullah b. Übey b. Selûl'ü koruması, Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife adayı olarak öne çıkmasına rağmen müminler tarafından kabul görmemesine sebep olmuştur. Zira Sa'd'ın geçmişteki bu hatalı davranışı Ensar'dan samimi müminlerin, halifelik için girişimde bulunmalarına yol açmıştır. Hz. Peygamber'in İfk Hadisesi'nde kabileler arasında meydana gelebilecek potansiyel çatışmayı önlemek için gösterdiği denge, Hz. Ebû Bekir'in halife seçildiği süreçte de göz önünde bulundurulmuştur. Hatta halifenin biat konusundaki eleştirilere karşı Hz. Ali'ye bu süreci aktardığı ve Sa'd gibi biat etmeyenlere karşı yapıcı bir tavır sergilediği belirtilmektedir (s. 68-72).

Hz. Ebû Bekir'in halifelik döneminde zekât vermeyenlerin yine münafıkların faaliyetlerinin bir sonucu olduğu dile getirilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in kararlı duruşu sayesinde yarımada siyasi birlik sağlanmış böylece Hz. Ömer döneminde toplumun huzurunu bozacak nifak hareketleri engellenmiştir.

Yazarın ifadesine göre, Hz. Osman'ın hilafeti döneminde patlak veren fitne olayları münafıkların arzuladığı bir ortamı oluşturmuştur. Bu dönemde yaşanan olayların öznesi sahabe olduğu için araştırmacılar genellikle bu faaliyetleri münafıklar ekseninde değerlendirmektedirler. Yine yazar bu dönemdeki olayların müsebbibi olarak gösterilen İbn Sebe'den ziyade, iktidar hırsı nedeniyle isyancıları yönlendirenlerin, hanedan hakimiyeti kurmaya çalışan ve kabilecilik asabiyetiyle hareket eden Ümeyyeoğulları'nın derin yapılanması olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, bu dönemdeki mücadelenin "Hâşimoğulları-Ümeyyeoğulları" şeklinde değil, "Ümeyyeoğulları ve diğerleri" şeklinde kategorize edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Osman döneminde yaşanan olayları ise Ümeyyeoğulları'nın iktidar hırsı nedeniyle kurdukları bir komplo olarak değerlendirmiştir (s. 74-92).

Hz. Ali'nin hilafeti döneminde yaşanan olaylar, Ümeyyeoğulları'nın iktidara gelmek için düzenledikleri komplonun ikinci aşaması olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde, başta Mervân olmak üzere Ümeyyeoğulları'na mensup önemli isimlerin Şam'a gitmek yerine Mekke'de bir araya gelmeleri, tesadüfi bir durum olmayıp planlı bir projenin parçası olarak görülmüştür. Ayrıca, Basra'nın eski valisi Abdullah b. Âmir ve Yemen valisi Ya'lâ b. Ümeyye'nin hazineden aldıkları yüklü miktarda malı, ordunun temininde kullanmaları da bu planın bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Mekke'de toplanan muhalif grubun homojen bir yapıya sahip olmadığı, daha önce birbirlerini eleştiren bir grup olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, Muâviye'nin asıl niyetinin iktidara gelmek olduğu ve Cemel Vak'ası'nı arka planda yönlendirdiği ifade edilmiştir.

Mevlüt POYRAZ, İbrâhim Rifat'ın Üç Risâlesi (Hz. Osman'ın Şehadeti, Cemel ve Siffin Savaşları) ve Fitne Olaylarının Nifak Hareketleri Ekseninde Değerlendirilmesi

Yazarın ifadesine göre, muhalif grupla Hz. Ali'nin askerleri Basra'da karşılaştığında, liderler uzlaşmayı sağlamak için görüşmeler gerçekleştirdiler. Ancak, durumun aleyhlerine döneceğini fark eden Mervân ve onun yönlendirdiği kişiler, gece birbirlerine ok atarak savaşı başlatma kararı aldılar (s. 97-106). Bu durum, Mervân'ın olayların seyrini etkileyebilecek stratejik kararlar alabilecek bir konumda olduğunu göstermektedir. İslâm tarihinde İbn Sebe ve grubuna biçilen rol, bu durumda Mervân ve onun yönlendirdiği kişilere biçilmiştir. Bu yaklaşım, yabana atılacak bir değerlendirme değildir. Aksine, olayların tekrardan yorumlanması açısından önemli bir tespittir. Yapılan değerlendirmeye göre Cemel Vak'ası'ndan sonra Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in öldürülmesiyle fitneci grup kısmen hedefine ulaşmıştır. Öte yandan fitneci grubun tüm çabalarına rağmen Hz. Aişe'ye zarar verilememiştir. Şayet başarılı olsalardı bununla nihai hedeflerine yaklaşmış olacaktı. Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in muhalif grup içinde yer almaları doğru olmasa da görüşmelerde iyi niyet göstermişlerdir. Ancak bu durum onları komploya kurban gitmelerini engelleyememiştir ve bu hatalarının bedelini canlarıyla ödemişlerdir. Hz. Aişe, bu savaşta yaşananlardan dolayı pişmanlık göstermiş ve hayatının geri kalanında siyasi olaylardan uzak durmuştur (s. 106-110).

Cemel Vak'ası'na katılan sahabenin durumuyla ilgili olarak yazar, “niyetleri hakikati yerine getirmek olan ancak kutsalları fitne söylem ve eylemlerine kalkan yapanların tuzaklarına düşerek aldatılan müminlerin de düştükleri hatadan dolayı eleştirilmesinin haklı olmadığı” görüşünü dile getirmiştir (s. 108).

Yazarın ifadesine göre, Cemel Vak'ası'ndan sonra Mervân, Hicaz bölgesinde kendisine düşen görevi layıkıyla yerine getirerek, önce yaşlı halifenin ölümüne giden süreci hazırlamış ve kaos ortamını oluşturmuştur. Öte yandan alternatif halife adaylarını meşru halifeye karşı kışkırtarak onların öldürülmesine sebep olmuş ve bu eylemleri sonucunda meşru halifenin itibar ve güç kaybetmesinin yolunu açmıştır. Netice olarak Hz. Ali'yle mücadele artık Muâviye'ye kalmış ve Mervân, bu hizmetlerinin karşılığı olarak ilerleyen süreçte Medine'nin valiliğini almıştır (s. 110-112).

Yazar, Hz. Ali'yi “Peygamber mescidinde ondan tevarüs edilen inanç üzerine seçilen bir yönetimle” başa gelmiş ve “dinin uygun gördüğü meşru esaslar üzerinde yürümeye” çalışan bir halife olarak tanımlarken, Muâviye'yi ise “saltanat sahibi olmak için entrika ve taht oyunları üzerine kurulu saray yönetiminin mirasına (Bizans mirası) oturan” ve “hedefe götüren her yolun meşruluğuyla hayat felsefesini” şekillendiren bir kişi olarak tanımlamaktadır (s. 113-117).

Muâviye'nin iktidara gelmek için her türlü hileye başvurabileceği ve bu amaçla her türlü kutsalı kendine kalkan edebileceği belirtilmiştir. Nitekim, Hz. Osman'ın katillerini talep etme hakkı, Kur'an-ı Kerim sayfelerini mızraklara geçirme ve hakeme başvurma gibi argümanları ustaca işlemesi ve Hz. Ali'nin ordusunda bulunan bazı kabile liderlerinin bile, dünyevi çıkarlar uğruna Muâviye ile iş birliği yaparak Hz. Ali'yi tahkime zorlamaları da buna örnek olarak gösterilmiştir. Tahkim meselesinde Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin “her ikisini de azlettim” ve Amr b. Âs'ın “Ali'yi azlettim ve Muâviye'yi halife tayin ettim” şeklindeki meşhur sonuç cümleleri eleştirilmiştir. Bir yıla yakın süren görüşmeler ve anlaşma metninin çerçevesi göz önünde bulundurulduğunda, nihai kararın halkın önünde sadece sözlü olarak açıklanması, hayatın olağan akışına ve Arap kültürüne aykırı bulunmuştur. Birçok noktada çelişkili bulunan hususlar ciddi bir şekilde eleştirilmiş ve “aslında ortada hakemlik diye bir husus da yoktur” şeklinde ifade edilmiştir. Tahkim olayının sonucunda, Muâviye'nin hilafete giderken Hz. Ali'nin bir kumpas sonucu ordusundan ayrılan bozguncularla uğraşıp güç kaybına uğradığı belirtilmiştir (s. 117-120).

Nifak hareketlerine katılan ancak eylemleri hakkında birtakım açıklamaları olan ve bu nedenle sahâbî olarak kabul edilen kişiler ile gerçekte İslam dininin koruyucusu olan ve bu dinin günümüze

ulaşmasını sağlayan, hayatlarının hiçbir döneminde İslam'ın emirlerine aykırı hareket etmeyen sahâbîlerin aynı kategoride değerlendirilmemesi gerektiği belirtilmiştir.

Sonuç bölümünde yazar, sahabenin öznesi olduğu olayları aktarırken, onların kişiliklerine değil, söz konusu eylemlerine eleştirilerini dile getirir. Yazar, tüm sahabeyi aynı kategoride değerlendirmemekte ne hatalarından dolayı onları itibarsızlaştırma eğiliminde ne de konularından dolayı eylemlerini mazur görme eğilimindedir (s. 121-125). Son not kısmında çalışmada ismi geçen önemli şahsiyetlerin kısa biyografileri verilmiştir (s. 129-146).

Sonuç olarak kitapta Hz. Peygamber döneminden itibaren Abdullah b. Übey b. Selûl'un faaliyetleri, Hz. Ebû Bekir döneminde zekât vermeyenlerin durumu ve Sa'd b. Ubade'nin halife adayı gösterilmesi gibi olaylar, münafıkların yönlendirmesi ve telkinlerine bağlanmaktadır. Hz. Ömer dönemi, hem Hz. Ebû Bekir döneminde sağlanan iç barış hem de Hz. Ömer'in yönetim anlayışı sayesinde huzurlu bir dönem olmuştur. Ancak, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde meydana gelen fitne olaylarının arkasında Ümeyyeoğulları'nın, özellikle Mervân ve Muâviye'nin, iktidar hırsı ve komploları bulunmaktadır. Hz. Osman döneminde merkezde Mervân aktif rol alırken, taşrada ise başta Muâviye olmak üzere Ümeyyeoğulları'na mensup diğer valiler ön plana çıkmıştır. Cemel Vak'ası'na kadar süreci Mervân yönetirken, Sıffin Savaşı'yla birlikte bu rolü Muâviye devralmış ve bu şekilde Ümeyyeoğulları iktidarına giden süreç tamamlanmıştır. Ümeyyeoğulları'nın, özellikle Mervân ve Muâviye'nin, Hz. Osman döneminden itibaren sürecin aktif katılımcıları olarak olayları bilinçli ve kontrollü bir şekilde yönlendirdiği belirtilmiştir. İbn Sebe'nin eylemlerinin sonucunda vuku bulduğu aktarılan Cemel Vak'ası'nın düzenleyicisinin Mervân olduğu tezi, alışlagelmiş görüşlerden farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Hz. Peygamber ve Râşid Halîfeler dönemindeki münafıkların faaliyetleri ve Ümeyyeoğulları'nın iktidara yürüyüşü, İslam tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Yazar bu dönemi eleştirel ve kurgusal bir yaklaşımla detaylı bir şekilde inceleyerek, özgün veri ve değerlendirmeler sunmaktadır. İlk dönem fitne olayları hakkında doyurucu nitelikte bir referans olan çalışma hem genel okuyucular hem de konunun meraklıları ve akademisyenler için önemli bilgiler, değerlendirmeler ve tespitler içermektedir. Yazarın münafıkların faaliyetlerini incelemesi ve Mervân ile Muâviye'nin eylemleri bağlamında Ümeyyeoğulları'nın iktidara yürüyüşünü ve nifak hareketlerini ele alması kitabın özgün yönünü oluşturmaktadır. Ancak çeviri risalelerin üslubundan etkilenerek daha doğal bir anlatım tarzını tercih etmesi, eserin zayıf bir yönü olarak değerlendirmek mümkündür.